

Anadolu Selçuklu Devleti'nde İdârî, Ekonomik ve Sosyal Hayat Üzerine Bir İnceleme^{2*}

Derleme/Review Article

Eren İZBUL^{1**}

ÖZET

XIII. yüzyılın ilk yarısı Selçuklu hâkimiyetindeki Anadolu şehirlerinin gerek idârî, gerekse ekonomik anlamda oldukça yüksek bir seviyeye ulaştığı dönemdir. Bu durum, Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyâsî ve askerî anlamda gücünün zirvesinde oluşuyla doğrudan bağlantılı olmakla birlikte, şehirlerdeki idarî düzen, ekonomik ve toplumsal yapı dikkat çekicidir. Selçuklu devri Anadolu'sundaki idârî mekanizmanın bir kısmı, yüzyıllar sonra dahi Osmanlı İmparatorluğu'nda varlığını sürdürebilmiştir. Sözünü ettiğimiz dönemde diğer dikkat çeken unsur ise bölgenin ekonomik anlamda oldukça gelişmiş olmasıdır. Bu devirde Selçuklu ticareti, Antalya gibi kıyı şehirlerinin fethedilmesi ve güvenliği sağlayan kervansarayların meydana getirilmesi ile doruk noktaya ulaşarak uluslararası bir boyut kazanmıştır. Sözünü ettiğimiz bu gelişmeleri Kıbrıs Krallığı ve Venedikler ile imzalanan ticâret sözleşmeleri takip etmiştir. Ticârî ve ekonomik yapının gelişmesiyle birlikte, şehirlerde yeni toplumsal zümrelerin meydana geldiğini görmekteyiz. Bu zümrelerden belki de en önemlisi Ahî yahut Ahî adını verdiğimiz sosyal örgüttür. Ahîlik, XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da toplum düzeni ve birliğinin sağlanmasını kendisine görev edinmiş ve varlığını Osmanlı devrine kadar sürdürebilmiştir. Çalışmamızda ilk önce Türkiye Selçuklu Devleti'nin idârî teşkilâtı inceledikten sonra, Anadolu'nun Selçuklu hâkimiyetindeki ekonomik durumu üzerinde durulmuş ve bölgenin toplumsal yapısı hakkında okuyucuya çeşitli bilgiler sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Selçuklu, İdâre, Ticaret, Ahidnâme, Ahîlik.*

A Review On Administrative, Economic And Social Life In Anatolian Seljuk State

ABSTRACT

The first half of the XIII century was the period when anatolian cities under Seljuk rule reached a very high level both in terms of idî and economically. Although this situation is directly related to the

1 * Bu derleme Trakya Üniversiteler Birliği Tarafından düzenlenen V. Lisansüstü Öğrenci Kongresi'nde Sunulmuş "Anadolu Selçuklu Devleti'nde İdârî, Ekonomik ve Sosyal Hayat Üzerine Bir İnceleme Başlıklı Bildiriden Oluşturulmuştur."

2 ** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

fact that the Anatolian Seljuk State is at the peak of its political and military power, the administrative order in the cities is quite remarkable. In fact, some of the spiritual mechanism in Seljuk anatolia was able to survive in the Ottoman Empire even centuries later. Another notable element in the period we are talking about is the development of the region in an economic sense. As a matter of fact, seljuk trade has gained an international dimension by reaching its peak with the conquest of coastal cities such as Antalya and the occurriion of caravanserais that ensure trade security. So much so that in 1214 and 1216, a covenial agreement was signed between the Seljuk State of Anatolia and the Kingdom of Cyprus. These developments were followed by the ahidnâme with Venice in 1220. With the developing trade and economic structure, we see new social groups forming in cities. Perhaps the most important of these groups are the social organizations we call Ahî or Ahi. Since the XIII century, the group we are talking about has taken it as its duty to ensure social order and unity in Anatolia and has been able to continue its existence until the Ottoman era.

Keywords: *Anatolian Seljuks, Administrative, Trade, Treaty, Ahi.*

** Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.*

GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yönetim, ekonomik ve sosyal yapısındaki bazı konuları ele almaya çalıştığımız derlememiz üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden ilki, “İdârî Düzen” başlıklı kısımdır. Burada Dîvân-i Âli denilen Büyük Dîvân'dan, vezirin görevlerinden, merkez ve eyaletlerdeki devlet memurlarının görevleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturan “Ekonomik Yapı” başlıklı kısımda ise, Selçukluların Anadolu'ya gelmesi ve burada yerleşip güçlenmesiyle birlikte Anadolu'da ekonominin canlanması işlenmektedir. Bölümümüzde ilk olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin, gerek Kıbrıs Krallığı, gerekse Venedikliler ile gerçekleştirdikleri ticârî faaliyetler üzerinde durulmuş, daha sonra ise özellikle XIV. yüzyıl kaynaklarımızdan olan İbn Battûta ve El-Ömerî'nin eserlerindeki bilgilere dayanılarak Anadolu'nun Selçuklu hâkimiyetindeki doğal kaynak potansiyeli değerlendirilmiştir. Ayrıca sözünü ettiğimiz bölümde, İlhanlılar dönemine ait Nuhzetü'l-Kulûb ve Risâle-i Felekiyye gibi resmî muhasebe defterlerindeki kayıtlardan yola çıkılarak, Anadolu'daki bazı şehirlerin vergi düzeni hakkında bilgiler sunulmuştur.

Son bölüm olan “Toplumsal Yapı” adlı kısımda ise, gerek Selçuklular, gerek beylikler, gerekse Osmanlılara miras kalan ve Lonca adını alan Ahî teşkilâtı üzerine bazı bilgiler aktarılmıştır. Bu bilgilerden başlıcaları teşkilâtın kökleri, amaçları, işleyiş fonksiyonları ve hangi coğrafyalara yayıldığı konularda verilen bilgilerdir.

1. İDÂRÎ DÜZEN

1.1. Merkez İdârî Teşkilâtı: Büyük Dîvân, Vezir, Dîvân Defterleri ve Nâibler

Anadolu Selçuklu Devleti'nde, sultan ve hanedan mensuplarının ikâmet ettiği sarayın içerisinde dev-

let işlerinin idare edildiği bir kısım bulunmaktaydı. Payitaht Konya'daki saray, Alâeddin Tepesi adı verilen bölgede bulunuyordu. Sarayın "Devlethâne" denilen kısmında hükümet işlerinin görüşüldüğü "Büyük Dîvân" vardı (Baykara, 1985: 77). İbn Bibî'den edindiğimiz bilgilere göre sözünü ettiğimiz büyük dîvâna "Divân-ı Âli" denilmekteydi (İbn Bîbi, 1996: 167; Uzunçarşılı, 1988: 87). Bu büyük dîvânda en yetkili kişi "sahib" de denilen vezir olmakla birlikte, sözünü ettiğimiz yönetici her gün Büyük Dîvân'a gelir ve devlet işleriyle bizzat ilgilenirdi (Uzunçarşılı, 1988: 88).

Bunların dışında Büyük Dîvân'da gerçekleştirilen toplantıların ve diğer meselelerin, çeşitli defterlere yazılarak kayıt altına alındığını söyleyebiliriz. Örneğin Antalya'nın ikinci kez alınışından sonra bölgede bir tahrir yaptırılmış ve gelir kaynakları tespit ettirilip "defatir-i divân-ı âli" denilen divan defterlerine işletmiştir (İbn Bîbi, 1996: 167).

Nâib adını verdiğimiz memur, sultan ve hükümet görevlileri seferdeyken şehri onlar adına idâre etmekteydi. Askerî bir görevli olmakla birlikte asıl görevinin yukarıda bahsedildiği üzere sultan ve hükümet başkentte değilken şehrin asâyişini sağlamak idi (Hoyî, 2018: 153; Baykara, 1985: 73).

1.2. Eyâlet İdârî Teşkilâtı

Anadolu Selçuklu Devleti'nin eyâlet idâresindeki en dikkat çeken unsur her şehirde payitahttaki gibi bir dîvânın bulunması ve şehir yönetiminin buradan gerçekleştirilmesidir. Aşağıda bazı görevlilerden bahsederken üzerinde durulacağı gibi bu divana üye olan ve üye olmayan çeşitli memurların şehirlerin yönetiminde söz sahibi olduğu karşımıza çıkmaktadır.

1.2.1. Vâli

Hoyî'nin eserinden edindiğimiz bilgilere göre Anadolu Selçuklularındaki eyalet şehirlerinin idaresi vâliler tarafından yürütülmekteydi. Askerî bir kimliğinin de olduğunu düşündüğümüz bu memurun görevleri arasında genel olarak reayâ asâyişinin sağlanması, vakıf sahiplerinin icraatlarının denetlenmesi ve teşvik edilmesi gibi hususlar bulunmaktaydı (Hoyî, 2018: 154; Turan, 2014: 170).

1.2.2. Muhtesip (مہتسب)

Selçuklu devri Anadolu'sundaki şehir idaresinde ön plana çıkan diğer bir memur muhtesibdir. Muhtesibin asıl görevi çarşı-pazarlardaki ölçü, tartı, uzunluk birimlerinin kontrolü, fiyatların sabit tutulması ve yine çarşı-pazarlardaki güvenliğin sağlanmasıydı (Hoyî, 2018: 157; Baykara, 1985: 75).

Halkın en önemli besin maddesi olan ekmeğin denetimine devlet tarafından oldukça önem verilirdi. Bu nedenle Muhtesibin çarşı-pazarlardaki görevi süresince en hassas davrandığı yerler fırınlar olmuştur. Muhtesib, fırınlardaki temizlik, hamur kalitesi, ekmeğin ağırlığı gibi konuları rastgele seçtiği ekmekleri tadararak ve ölçerek denetlemeyi gerçekleştirirdi. Bu denetlemenin sonucu olumsuz ise iş

yeri sahibi meslekten uzaklaştırılır ve ayrıca ağır para cezasına çarptırılırdı (Özgüdenli-Uzunağaç, 2020: 70-71). Muhtesibin çarşı-pazar denetleme dışında vergi toplama görevi de bulunmaktaydı ki bazı durumlarda geçiş (yol) vergisini tahsil ettiğini görmekteyiz. (Hoyî, 2018: 157). Bununla birlikte Claude Cahen, muhtesibin şehirdeki gayrimüslimlerin denetiminden de sorumlu olduğundan bahsetmektedir (Cahen, 1979: 193).

Muhtesip, bu görevleri yerine getirirken elbette tek başına değildi. Onun yardımcılığını üstlenen bir memur daha bulunmaktaydı ki o da Ummal denilen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Baykara, 1985: 76).

Ayrıca şu da belirtilmelidir ki muhtesiblik kurumu, yüzyıllar boyunca devam etmiş ve Anadolu Selçukluları kanalıyla Osmanlı Devleti'ne kadar aktarılmıştır. Çünkü Osmanlıda da kurumun işleyişi hemen hemen Selçuklu dönemindekiyle aynıydı (Ortaylı, 2018,: 53, 88).

1.2.3. İğdişlik (اگدش) ve Nâzırlık (ناظر)

Selçuklu şehir yönetimindeki bir diğer kurum İğdişlik idi. Hoyî'ye göre görevleri arasında dîvan mallarının dağıtımını gözetmek ve reayâdan alınacak vergilerin oranlarını belirlemek gelmektedir (Hoyî, 2018: 156; Baykara, 1985: 75; Turan, 2014: 171). Cl. Cahen'e göre ise İğdişlik kurumunun yukarıda bahsettiğimiz görevleri dışında bir de şehir polisliği görevi bulunmaktaydı (Cahen, 1979: 194). Ancak biz Hoyî'nin eserinde böyle bir bilgiye rastlamadığımızı bildirmek isteriz.

Şehir dîvânında hazır bulunduğunu bildiğimiz Nâzırların en önemli görevi, şehirdeki büyük küçük, önemli önemsiz her malın kaydını tutmak ve bu kayıtları daha sonra şehir dîvânında sunmak idi (Hoyî, 2018, 156; Turan, 2014, 171).

1.2.4. Kâbızlık (قابض)

Gerekli durumlarda şehir dîvânında hazır bulunduğunu bildiğimiz Kâbızlar'ın görevleri arasında geleneksel, kanunla getirilmiş veya sonradan eklenmiş vergilerin ve müsadere gelirlerinin kayıt altına alınması bulunmakta idi. Gerekli görüldüğü zaman dîvâna alınan Kâbızlar, vezirin işaret ve buyruğu ile elindeki kayıtları berat ve maaş erbabına sunmakta, bunu yaparken de dizleri üstüne çökmüş bir vaziyette bulunmaktaydı (Hoyî, 2018: 157; Turan, 2014: 172).

1.2.5. Kadılık

Selçuklu devri Anadolu'sunda şehir yöneticileri arasında belki de en dikkat çekici memur kadılar idi. Çünkü, Türkiye Selçuklularında her kadı her davaya bakamazdı. İhtisas alanına göre askerî meselelerle ilgili davaları “Kadı-i Leşker” görmekte idi (Uzunçarşılı, 1988: 122). Diğer davalar ise normal rütbedeki kadılar tarafından görülürdü. Bunların dışında Türkiye Selçuklularında “Kadıü'l-Kuzât”

denilen bir unvanın varlığı da karşımıza çıkmakla birlikte bu unvan, ülkenin en yüksek kadısı olan Konya kadısına verilmekteydi (Uzunçarşılı, 1988, 122). Kadılar, ne payitahttaki büyük divanda, ne de eyalet divanlarında bulunuyordu. Bu durum Türkiye Selçuklularında gerek idârî gerekse ekonomik meselelere, şer'î bir görevli olan kadının karışmadığını göstermektedir (Baykara, 1985, 72). Hoyî, bize kadıların aldıkları maaşlar hakkında miktar vermese de usûlünü bildirmektedir. Bu kayıtlara göre Türkiye Selçuklu kadılarının maaşları “otlak iktâ'sı (iktâ'-i otlâkî)” adı verilen gelirlere karşılantılmaktaydı (Hoyî, 2018: 159-160).

1.2.6. Türkiye Selçuklularında Eyâlet Denetimine Bir Örnek

Kaynaklardan anladığımız kadarıyla Türkiye Selçuklu Devleti'nde eyâlet yöneticileri merkez taraftından rutin bir şekilde yahut gerekli görüldüğü zaman merkeze çağırılıyor ve yönettikleri bölgeler hakkında kendilerinden malûmat isteniyordu. Örneğin Eflâkî'de karşımıza çıkan bir kayda göre Sultan IV. Rükneddîn Kılıç Arslan'ın veziri Pervâne, sınır beylerinden Muhammed'i, yönettiği bölgeler hakkında bilgi almak için Kayseri'ye çağırmişti (Eflâkî, 2012, 386; Gordlevsky, 2015: 233).

2. EKONOMİK YAPI

2.1. Klâsik Dönemde Selçuklu Ticareti

2.1.1. Selçuklu Ticaretinin Uluslararası Boyutu

Osman Turan, Anadolu'da ticaretin Selçuklu öncesinde yüksek bir seviyede olmadığından ve ticarî potansiyelin ancak Selçuklular ile artış gösterdiğinden bahsetmekle birlikte, bu durumun aniden gerçekleşmediğini, Selçukluların Haçlılar ile mücadelesinden sonra, özellikle XII. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'nun ekonomik durumunda artış gözlemlendiğini belirtmektedir. (Turan, 1946: 472). Yine Turan'a göre, Selçuklu ticaretinin bir diğer önemli evresi ise devletin klâsik dönemi olarak kabul edilen I. Gıyaseddîn Keyhüsrev, I. İzzeddîn Keykâvûs ve I. Alâeddîn Keykûbâd devirleridir. Nitekim, sözünü ettiğimiz sultanlar zamanında Selçuklu ticareti uluslararası boyuta ulaşmış ve ayrıca aşağıda bahsedileceği gibi çeşitli ticarî politikalar da benimsenmeye başlanmıştır (Turan, 1946: 473).

Bu dönemde Selçuklu Devleti'nde ekonomik anlamda en önde gelen faaliyet haliyle ticaret olmuştur. Sultanlar, emîrlere ve şehirlerdeki zengin kesimler ticaretin gelişmesinde büyük rol oynamaktaydılar. Ticaretin boyutları o kadar fazlaydı ki payitaht Konya'dan İstanbul'a sürekli olarak tüccarlar gidip gelmekteydi (Turan, 2000: 134).

Selçuklu ticareti kuzey-güney ve doğu-batı ekseninde muazzam bir ağ meydana getirmiştir. Öyle ki, 1133 senesinde, İstanbul-Konya-Tebriiz arasında bir ticaret yolunun bulunduğu ve bu yolda ilerleyen 400 kadar Azerî tüccarın şiddetli hava olayları yüzünden zarar gördüğü bilinmektedir (Turan, 2014-2: 356).

2.1.1.1. Akdeniz Ticareti ve Selçuklular

Selçukluların Akdeniz ticaretinde söz sahibi olmaya başladığı süreç Sultan I. Gıyaseddîn Keyhüsrev'in Antalya'yı fethi ile başlamıştır (İbn Bîbi, 1996: 115-121). Şehrin, Selçuklular tarafından fethedilmesiyle birlikte Selçuklu ticaretinde sürükleyici bir rol oynadığı kesindir. Çünkü fetihden çok kısa bir süre sonra Sultan I. İzzeddîn Keykâvûs ile Kıbrıs kralı Hügo arasında çeşitli ticârî anlaşmalar (ahîdnâme) yapılmış ve bu anlaşmaların bazı hükümleri de iki hükümdarın mektuplaşmaları vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır.

Osman Turan'ın neşrettiği bu mektuplardan ilki 1214 tarihli olmakla birlikte, kraldan sultana gönderilmiş cevap niteliğindedir. Mektuptaki hükümlerden en göze çarpanı, Selçuklu tüccarlarının hiçbir engelle maruz kalmaksızın krallığın topraklarına ticaret amaçlı gelebileceği ve Lâtin tüccarların da Selçuklu ülkesinde aynı haklardan yararlanabileceğini beyan eden hükümdür (Turan, 2014: 133).

Bir diğer mektup ise 19 Temmuz 1216 tarihlidir. Bu mektupta da Kral Hügo ile Sultan İzzeddîn arasındaki ticârî sözleşmeden çeşitli hükümler yer almakta ve iki taraf tüccarlarının güvenli bir şekilde ticaret yapabilme keyfiyetinden bahsedilmektedir. Ayrıca söz konusu mektupta iki taraf için de geçerli olacak "*sadece mutad olan resmi vermekle mükellef tutulacaktır*" ifadesi yer almaktadır (Turan, 2014: 135). Yani tüccarlar, eskiden yapılmış anlaşmaya göre vergilendirilecektir. Bunların dışında iki taraf, kendi hâkimiyet sahaları içerisinde karşı tarafın gemi, insan ve mallarına rastlarsa yağmalanmaksızın geri iade edeceklerine de söz vermektedirler (Turan, 2014: 135-137).

Türkiye Selçuklularının Akdeniz ticaretinde söz sahibi olmaya başladığı süreçte, sadece Kıbrıs Krallığı değil, aynı zamanda Venedikliler ile de ticârî sözleşmeler yapılmıştır. Sözünü ettiğimiz sözleşme Sultan I. Alâeddîn Keykûbâd devrinde gerçekleşmekle birlikte, iki taraf arasındaki 1220'ye tarihlenen mektuplar, sözleşmede bulunan maddelerden bazılarını içermektedir:

- a) Bunlardan ilki ticarî vergilerle alakalıdır. Venedikli tüccarlar, Sultan Alâeddîn Keykûbâd'ın hâkim olduğu bölgelerde ticaret yaparken % 2 oranında vergi ödeyeceklerdir. Bunlar haricinde Selçuklu Devleti, kıymetli taşlar, inciler, işlenmiş veya ham şekildeki gümüş ile altından gümrük almayacaktır (Turan, 2014: 138).
- b) Selçuklu ülkesindeki Venedikli, Lâtin ve Pizalı tüccarlar arasında çıkan anlaşmazlıklar, kendi mahkemelerinde görülüp karara bağlanacak, ancak hırsızlık ve cinayet gibi hususlar şer'î mahkemelerde görülecektir (Turan, 2014: 138).

2.2. Kervansaraylar ve Ticaret Güvenliği

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ticaret politikalarında dikkat çeken diğer bir husus ise tüccar ve kervanların güvenliğini sağlayabilmek üzere kervansaray dediğimiz, oldukça güvenli ve konaklayan kişilerin hemen her ihtiyacını karşılayabilecek kapasitede olan komplekslerin inşasıdır. İlk defa Sultan II. Kılıç

Arslan devrinde inşa edildiğini gördüğümüz bu yapıların büyük çoğunluğu klasik dönemde vücuda getirilmiştir (Cahen, 1979: 167). Yaklaşık 30-40 kilometrelik aralıklarla (menzil) inşa edilen kervansaraylar, genellikle Selçuklu Devleti sultanları yahut vezir gibi yüksek rütbeli bürokratlar tarafından yaptırılmakla ettirilmekle birlikte, (Turan, 1946: 471) pek çoğu vakıf statüsünde idi (Turan, 1946: 480).

Özellikle Antalya, Alaiyye, Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum'dan İran'a kadar giden ticaret yolu oldukça önemliydi ve Selçuklu kervansaraylarının en mühimleri bu ticaret yolu üzerinde bulunuyordu (Turan, 194: 473).

Kervansaraylarda misafirlerin her türlü ihtiyacının karşılandığını söylemiştik. İçerisinde yatakhaneler, hamamlar, kahve odaları, hayvan bakım alanları, depolar, hastaneler, eczaneler, mescitler, ayak-kabıcılar, nalbantlar vs. gibi bölümler bulunmaktaydı (Turan, 1946: 479; Rice, 2015: 146). Buraların ekonomik ve idârî işletimi içinse çeşitli bürolar faaliyet göstermekteydi (Turan, 1946: 479).

Çalışmamızda Selçuklu Türkiye'sindeki bütün kervansaraylardan bahsedemeyeceğimizden öne çıkan birkaç tanesinin ismini zikredeceğiz: Şerefzâh Hanı- Alâi'iyye (II. Gıyâseddîn Keyhüsrev), Evdir Han-Alâ'iyye (I. İzeddîn Keykâvûs), Susuz Han ve İncir Hanı- Burdur ve Isparta (II. Gıyaseddîn Keyhüsrev), İshaklı Hanı-Akşehir (Sahib Fahreddin Ata), Sultan Hanı-Kayseri (I. Alâeddîn Keykûbâd) (Turan, 1946: 475).

XIV. yüzyıl kaynakları incelendiğinde, bu yapıların Selçuklu klasik dönemiyle sınırlı kalmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Örneğin Ebû'l-Fidâ, İbn Said'ten aktararak Sivas ile Kayseri arasındaki yolda 24 adet kervansarayın bulunduğunu kaydeder. Bu bilgi üzerinde durduğumuz düşüncüyü destekler niteliktedir (Ebû'l-Fidâ, 2017: 306).

Burada belirtmemiz gereken diğer bir husus ise Selçuklu topraklarında yol güvenliğinin sağlanması karşılığında devletin bir çeşit vergi almasıdır. "Bedrakân" denilen bu vergi "Bedrakâciyân" adlı bir memur tarafından toplanmaktaydı (Baykara, 1990: 136-138).

2.3. XIV. Yüzyıl Anadolu'sunda İhracat ve Şehirlerdeki Ticâret Erbabları

Anadolu, 1243 Köseadağ Savaşı ile Moğol (İlhanlı) hâkimiyetine girmiş ve Türkiye Selçuklu Devleti de Moğollara bağlı bir siyasî yapı olarak ayakta kalabilmiştir (İbn Bîbi, 1996: 64-73). Moğol hâkimiyetiyle birlikte Anadolu'da siyasî birlik hızla parçalanmış, başta İlhanlılara bağlı halde bulunan Selçuklu Sultanlığı dışında pek çok bölgede bağımsız beylikler kurulmuştur. Ancak kaynaklar incelendiğinde, bölgedeki siyasî parçalanma ve çöküşün izlerinin iktisadî alanda kendisini gösteremediği rahatlıkla anlaşılmaktadır.

El-Ömerî'nin kayıtlarına göre Anadolu, Selçuklular zamanında adetâ bolluk içerisinde idi (El-Ömerî, 2014: 132). Buna bağlı olarak bölgede enflasyonun çok düşük olduğu da kaynaklarımıza yansımıştır.

(El-Ömerî, 2014: 145; Ebü'l-Fidâ, 2017: 304; İbn Battûta, 2015: 275). İbn Battûta Kastamonu (Kastamûnya)'ya uğradığında şehirdeki ucuzluk karşısında şaşkınlığını gizleyememiş ve şehrin dünyada hiçbir yerde görmediği kadar ucuz olduğundan bahsetmiştir (İbn Battûta, 2015: 304).

Anadolu'daki bu yüksek iktisâdî vaziyetin nedenlerine gelecek olursak, burada Selçuklu Devleti'nin ziraat ve hayvancılıkta izlediği yerinde politikalar karşımıza çıkmaktadır. İbn Bîbî'de Ahlât'ın fet-hinden hemen sonraki süreç hakkında verilen kayıtlarda, I. Alâeddîn Keykûbâd'ın köylülere ücretsiz toprak, tohum ve hayvan dağıtmasının yanı sıra para yardımı da yaparak onları üretime teşvik ettiği anlaşılmaktadır (İbn Bîbî, 1996: 428).

Anadolu Selçuklu ticaretinde belki de en önemli emtia buğday idi. Özellikle Fransa, İtalya ve İspanya gibi Avrupa ülkeleri, buğday ihtiyaçlarını Rusya ve Romanya ile birlikte Anadolu'dan sağlamak ve halkını bu şekilde doyurmaktaydı (Turan, 2000: 136; Heyd, 2000: 333). Ancak bazı durumlarda bölgede kıtlıklar yaşanabilmekte ve şehirlerde büyük buğday ihtiyacı oluşmaktaydı. İşte bu zamanlarda devlet duruma müdahale etmekte ve dışarıdan buğday getirtmekteydi. Örneğin 1171 senesinde ortaya çıkan kıtlıkta Arap kervanları Anadolu'ya develerle buğday taşımıştı (Özgüdenli-Uzunoğlu, 2020: 85). Buğday üretiminde önde gelen şehirler ise şöyleydi: Konya, Ankara, Eskişehir, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Yozgat, Sivas ve Kayseri (Özgüdenli-Uzunağaç, 2020: 65).

Bunların dışında bölge, Selçuklular döneminde meyve açısından da oldukça bereketli durumdaydı. Kaynaklarımız limon, portakal ve muz haricinde her türlü meyvenin yetiştirildiğini gözler önüne sermektedir (El-Ömerî, 2014: 144). Örneğin Antalya bademi çok lezzetli olduğu için kurutulur ve Mısır'a kadar gönderilerek Kâhire pazarlarında satılırdı (İbn Battûta, 2015: 275). Kayısı da bolca yetişen meyveler arasında zikredilmektedir (Turan, 2000: 136).

Anadolu'daki madencilik faaliyetleri hakkında kaynaklarımızda az ve dağınık kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre Gümüşhane (İbn Battûta, 2015: 287) ve Bayburt önde gelen gümüş maden yataklarının bulunduğu şehirlerdi (El-Ömerî, 2015: 145). Anadolu'da gümüşün yanında Erzincan (Erzencan)'daki madenlerden bakır da çıkarılıyor ve bu bakırdan kap-kaçak yapılarak çevre bölgelere ihraç ediliyordu (İbn Battûta, 2015: 287). Ayrıca Simon de St. Quentin'in aktardığı bilgilere göre Anadolu'da çok sayıda demir madeni de bulunmaktaydı (Quentin, 2006: 50).

Bölgede ithal edilen madenlerden bir diğeri ise şap idi. Özellikle Şebinkarahisar, Trabzon, Kütahya ve Afyonkarahisar gibi şehirlerden çıkarılan şaplar, Efes ve Milet gibi bölgelere gönderiliyordu (Turan, 2000: 139). Simon de St. Quentin'in kayıtlarından edindiğimiz bilgilere göre yukarıda saydığımız şehirler dışında Anadolu'da şap üretilen diğer bir bölge ise Sivas yahut Kütahya'daki Hisarcık idi (Quentin, 2006: 50; Özcan, 2017: 86). Burası yıllık yaklaşık 500 tonun üzerinde üretim kapasitesine sahipti (Özcan, 2017: 86). Anadolu'daki üretimi yapılan diğer ticaret malzemesi ise kayatuzu idi. Kaynaklarımızdan öğrendiğimize göre Selçuklu döneminde bölgede en az 8 adet kayatuzu ocağı bulunmaktaydı (Quentin, 2006: 50).

Pamuk da Selçuklular devrinde Anadolu'daki ihracat kalemlerinden birisi idi. İbn Battûtâ, "Lâdikî" adıyla bilinen ve dünyada eşi benzeri olmayan bir pamuk türünden bahsetmektedir (İbn Battûtâ, 2015: 279). Ladik dışında pamuk üretilen diğer şehirler de vardı. Erzincan, Muş ve Mardin'de üretilen pamuklar "bukasi" adıyla bilinmekte ve çokça talep edilmekteydi (Turan, 2000: 140).

Öte yandan Selçuklular zamanında önde gelen şehirlerden birisi olan Aksaray'da "Aksarâyî" adıyla bilinen ve başka hiçbir yerde olmayan bir halı üretilmekte, bu halılar Suriye, Irak, Çin, hatta Hindistan'a kadar gönderilmekteydi (İbn Battûtâ, 2015: 284; Ebü'l-Fidâ, 2017: 305; Gordlevsky, 2015: 193). Tekstil ile öne çıkan diğer bir şehir ise Erzincan idi. Burada da kendi adıyla anılan (Erzencânî), oldukça kaliteli kumaşlar dokunur ve ihraç edilirdi (İbn Battûtâ, 2015: 287; Cahen, 1979: 311).

Sözünü ettiğimiz dönem içerisinde köle ticareti de önemli bir gelir kapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gordlevskiy'nin tespitine göre Karadeniz'in Anadolu ve Kırım kıyılarında, Cenevizlerin tekelinde olan bir köle ticareti söz konusuydu ve Cenevizler, buralardan aldıkları köleleri Akdeniz'de satmaktaydılar (Gordlevsky, 2015: 186).

Bölge hayvan ticaretinde de önde gelen yerler arasındaydı. Anadolu'dan Suriye, Irak ve İran'a kadar hayvan ihraç edilmekte, sözünü ettiğimiz ülkeler Anadolu'dan gelen hayvanlarla doymaktaydı (El-Ömerî, 2014: 144-145). Hayvan potansiyeli o kadar yüksekti ki 1226'da bir tüccarın Erzincan'dan Tebrîz'e 20.000 baş hayvan gönderdiği bilinmektedir (Turan, 2000: 137).

Türkiye Selçuklu şehirlerinde ticaret erbabı kişilerin meslekleri hakkında az da olsa bir şeyler söyleyebilmekteyiz. Özellikle Konya ve Sivas gibi büyük şehirler göz önünde tutulduğunda ticaret erbabı diyebileceğimiz meslekler şöyleydi: Bezzâz/ زازب (kumaş tüccarı), Kâzzâz/ زازق (Merçil, 2011, 264-265). Bazergân/ نانگرزب, Sevvak (قاوس) (Merçil, 2011: 267). Bir diğer meslek grubu ise ekmek satan kişiler olan hâb-bâz/ زابخ (Özgüdenli-Uzunağaç, 2020: 69).

Şüphesiz ki, Türkiye Selçuklu şehirlerinde sadece Türkler ve Müslümanlar yaşamamakta, onlarla birlikte gayrimüslimler de ikâmet etmekteydi. Bazı durumlarda gayrimüslimlerin Müslümanlardan farklı meslek gruplarında çalıştıkları karşımıza çıkmaktadır. Örneğin klâsik dönem için konuşacak olursak, Konya şehrinde Ermeniler genellikle hizmetçilik ve askerlik ile meşgul oluyordu (Baykara, 1985: 136). Rumların erkekleri uşak, kadınları ise hizmetçi olarak çalışmaktaydı (Baykara, 1985: 136-137). Şehirdeki Yahudiler de genellikle şarap imâli ve meyhanecilik ile uğraşıyordu (Baykara, 1985: 136-137).

2.4. Nuhzetü'l-Kulûb ve Risâle-i Felekiyye'ye Göre Anadolu'dan Alınan Vergiler

XIV. yüzyıl Anadolu'sunun iktisadî yapısı hakkında fikir sahibi olabileceğimiz diğer kaynak tipi ise Moğol muhasebe defterleridir. Bu muhasebe defterlerinden ilki Hamdullâh Mustefî Kazvinî'nin 1339-1340 tarihleri arasında kaleme aldığı Nuhzetü'l-Kulûb adlı eserdir. İkincisi ise el-Mâzenderânî'nin

1363 yılında yazdığı Risâle-i Felekiyye'sidir. Söz konusu kaynaklar gerek Anadolu, gerekse diğer bölgelerden Moğol kasasına giren vergi miktarını ve giderleri içermektedir.

İlk olarak, Nuhzetü'l-Kulûb adlı muhasebe kitabına göz atmakta yarar vardır. Kitabın müellifi Hamdullâh Müstevfî, 1339-1340 senesinde Anadolu'dan alınan toplam vergi miktarını 3.300.000 dinar olarak göstermektedir. (Qazwîn, 1919: 95). Ayrıca bu muhasebe defterinde hangi şehirlerden ne kadar vergi alındığı da belirtilmiştir. Bu noktada belli başlı Anadolu şehirlerinden alınan vergi miktarlarına değinmek yararlı olacaktır:

Erzincan	: 325.000 Dinar (Qazwîn, 1919: 95)
Erzerum	: 222.000 Dinar (Qazwîn, 1919: 96)
Keyseri	: 140.000 Dinar (Qazwîn, 1919: 98)
Niksar	: 187.000 Dinar (Qazwîn, 1919: 99)
Aksaray	: 51.000 Dinar (Qazwîn, 1919: 96)

Görüldüğü üzere Nuhzetü'l-Kulûb'a göre, 1339-1340'ta Anadolu'da en az dört şehir Moğol kasasına 100.000 dinarın üzerinde vergi ödemiştir. Ancak, belirtilmesi gereken başka bir nokta ise bu muhasebe kitabında Sivas gibi büyük bir şehir hakkında bilgiye rastlanmamasıdır (Validî, 1931).

Diğer muhasebe kitabı Risâle-i Felekiyye'de ise Nuhzetü'l-Kulûb'da olduğu gibi hangi şehirden ne kadar vergi alındığından bahsedilmez. Sadece Rum diyarı adı altında alınan toplam vergiden ve bu toplam verginin Anadolu'nun hangi bölgelerinden temin edildiği belirtilmektedir. Kaynağa göre 1363 yılında, Ermeniye denilen bölge hariç Anadolu'dan alınan toplam miktar 3.000.000 dinar (300 tümen) idi (Püser, 2013: 251). Rum adı altında vergi alınan bölgeler ise şunlardır: Eymed, Meycingerd, Kiği, Menderes, Dircan, Trabzon, Erzerrum Türkleri, Erzincan, Kemah, Harput, Malatya, Çemişgezek, Divriği, Bayburt, Sivas, Niksar, Kayseriye, Develü, Tokat, Amasya, Merzivan, Osmançık, Enguriye (Ankara), Kenkariye (Çankırı), Aksaray, Konya, Akşehir, Sivrihisar, Karahisar, Karacadağ, Maden, Gümüşbazar. Uç bölgelerde ise Karaman, Hamidoğulları, Donguzlu (Denizli), Umurbeğ, Germiyan, Orhan, Gerece, Bolu, Kastamonu, Egridir ve Sinop vergi tahsil edilen yerler arasındadır (Püser, 2013: 251).

Bu verilere göre 1339-1340 ve 1363 tarihli iki muhasebe defteri karşılaştırıldığında Moğollara ödenen vergi miktarının gözle görülür bir oranda düştüğü karşımıza çıkmaktadır. 1339-1340'da vergi miktarı 3.300.000 dinar iken, 1363'te bu miktar 3.000.000 dinara gerilemiştir. Yani yaklaşık % 9-10'luk bir düşüş söz konusudur.

Diğer bir dikkat çeken husus ise Risâle-i Felekiyye'ye göre Anadolu'da uçların da dâhil olduğu pek çok bölgenin hala Moğollara vergi vermeye devam ediyor olmasıdır. Çünkü bilindiği üzere son İlhanlı hükümdarı Ebû Sait Bahadır Han, 1335 senesinde öldürülmüş ve Hülâgû soyundan gelen bu Moğol

Devleti son bulmuştur (Spuler, 2011: 143). Öyle anlaşılıyor ki Anadolu beylikleri, İlhanlılardan sonra bir süre daha varlığını sürdüren yerel Moğol yöneticilerine vergi verme geleneğini devam ettirmiştir.

3. TOPLUMSAL YAPI

3.1. Ahîler: Kökleri, Sosyal, Dinî ve Siyâsî Boyutları

Ahîlik, özellikle XIII. yüzyıl Anadolu'sunda oldukça etkin bir biçimde varlığını sürdürmüş, siyasî alanda nüfuzu yüksek, toplumsal ve ekonomik boyutlara da sahip çeşitli ahlâk kuralları üzerine şekillenmiş bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahîlik, aslında bir anda meydana gelmiş bir yapı değildir. Bu örgüt, Abbâsîler'de var olduğunu gördüğümüz Fütüvvetçilik'ten oldukça etkilenmiş ve belirli farklılıklar yaratarak Anadolu'nun toplumsal yaşamında etkin hale gelmiştir.

Fütüvve'nin kelime anlamı “eli açık”, “gözü pek”, “yardımsever” ve “olgun kişi” olarak karşımıza çıkmaktadır (Çağatay, 1989: 3). Fütüvvetçilik dediğimiz öğretiyse özellikle Bağdad'ta toplumun ahlâkî yapısını korunmakla kendilerini görevlendiren, aralarında hiçbir şekilde meslek koşulu bulunmayan bir yapı olarak gelişme göstermiştir (Çağatay, 1989: 6-7).

Ahîliğe gelecek olursak bu örgüt, Abbâsîler devrinde kurumsallaşmış fütüvvetçilikten etkilenmekle birlikte, ondan farklı bir şekilde, kendisine yeni ilkeler oluşturarak Anadolu'nun toplumsal yaşamında önemli rol oynamış bir yapıdır. İşte bu iki kurumu birbirinden ayıran en temel fark ise meslekî zorunluluk meselesidir. Fütüvvetçilikte herhangi bir meslek veya sanat erbabı olma gerekliliği aranmazken, Ahîlikte durum böyle değildi. Ahîlik kurumunun bir parçası olabilmek için mutlaka bir meslek veya zanaat sahibi olmak gerekmektedir (Çağatay, 1989: 46; Cahen, 1979: 196).

Anadolu Ahîliğinin kökleri meselesine gelecek olursak, Ahîlik üzerine müstakil bir çalışması bulunan Neşet Çağatay, bu kurumun oluşumunu XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğolların Yakındoğu'da gerçekleştirdikleri istilâlara bağlamaktadır. Ona göre, Anadolu Ahîliği, 1220'lerde Moğol istilâsından Anadolu'ya kaçan Hârezmlî sanatkar ve meslek erbapları tarafından oluşturulmuştur. Çağatay'a göre, yeni gelen bu Hârezmlî kitle, Anadolu'nun gerek meslek erbabı, gerekse yerli tüccar kesimine karşı ayakta durabilmek için bir örgüt kurma gereği duymuş ve Ahîlik de bu şekilde meydana gelmiştir. (Çağatay, 1989: 48).

Moğolların baskısından kaçarak Anadolu'ya yerleşen entelektüel, sûfî ve zanaatçı Hârezmlî bir kitlenin olduğu doğrudur. Fakat elimizdeki tarihî kayıtlar, Anadolu'da Ahîliğin Hârezmlî meslek ve zanaat erbapları tarafından kurulduğu meselesini şüpheye düşürmektedir. Nitekim, İbn Bîbî'nin aktardıklarına göre, daha 1196 senesinde Konya gibi büyük şehirlerde Ahî (İhvan) adında bir zümre bulunuyordu. Sultan I. Gıyâsü'd-dîn Keyhûsrev ve kardeşi Tokat meliki Süleyman-şâh arasındaki taht mücadelesinde Süleyman-şâh, Konya'yı kuşatmış ve bu kuşatma sırasında Ahîler, Gıyâsü'd-dîn Keyhûsrev'in yanında şehri iyi bir biçimde savunmakla birlikte bir de Gıyâsü'd-dîn'e bağlı kalacaklarına yemin etmişlerdir (İbn Bîbî, 1996: 52).

Bu hususta gösterilebilecek bir diğerk örnek ise, Sultan I. Alâü'd-dîn Keykûbâd'ın tahta çıkışı sırasında gerçekleşmiştir. Alâü'd-dîn Keykûbâd, Konya tahtına oturmak için yola çıktığı sırada başta Ahîler ve iğtişler olmak üzere bir muhafız birliği ona Konya'nın girişine kadar refakat etmiştir (İbn Bîbî, 1996: 232). Yani öyle gözüküyor ki, tarihî kayıtlara göre Anadolu'da Ahîlik, XIII. yüzyıl ortalarında kurulmamış, XII. yüzyılın sonlarında, belki de daha önceki dönemlerde varlığını sürdürmüştür.

Ahîlik kurumunun Anadolu'daki kökleri meselesi üzerinde kısa bir şekilde durduktan sonra bu kurumun işlevinden bahsetmek yararlı olacaktır. Kaynaklardan anladığımız kadarıyla Ahîler, bölgede gerek şehir, gerek kasaba, gerekse köy olmak üzere en ücra köşelere kadar yayılmış durumdaydı. İbn Battûta'ya göre bu zümre, memleketin her tarafına yayılmakla birlikte oldukça misafirperver ve aynı zamanda eşkıyalık faaliyetlerine karşı da bir o kadar güçlü mücadele vermekteydi (İbn Battûta, 2015: 275; Gordlevsky, 2015: 170). Yine İbn Battûta sayesinde Ahîlerin dış görünüşleri hakkında az da olsa bilgi sahibiyiz. O, Antalya'da iken kendisini yemeğe davet eden bir Ahî liderinin sırtında yırtık bir hırka ve başında keçeden bir külâh olduğundan bahsetmektedir (İbn Battûta, 2015: 276-277).

Sözünü ettiğimiz örgütün çeşitli merasimleri bulunmaktaydı. Örneğin örgüte giriş ritüeli üzerinde durmaya değerdir. Öncelikle gerekli şartları tamamlayan kişinin başı tıraş edilir, tövbe ve tekli verilir, hırka ile şalvar giydirilir ve kuşak kuşandırılırdı. Daha sonra ise helva pişirilerek komşu şehirlere gönderilmekteydi (Çağatay, 1989: 160). Örgüt ayrıca çeşitli ahlâkî prensiplere dayanmakta ve bu prensiplere uygun olmayan kişiler örgüte dahil edilmemekteydi. Ahîlerin hoş görmedikleri davranışlar ise kısaca şunlardı: içki içmek, zina etmek, livata etmek, gammazlık, münafıklık, kibir, haset, kin, yalancılık, hıyanet, namahreme bakmak, ayıp aramak, dedikodu ve hırsızlık (Demirci, 2011: 126-127). Saydığımız bu davranışlarda bulunan kişiler, tereddütsüz bir şekilde örgütten atılıyordu.

Claude Cahen, Ahîliğin dinî temelli bir kurum olmadığını savunmaktadır. Ancak, Anadolu'da neredeyse her gitti bölgede Ahî tekke ve zaviyesinde konuk olmuş İbn Battûta'nın kayıtları bize durumun Cahen'in savunduğunun aksi yönünde geliştiğini göstermektedir. Çünkü Battûta'ya göre, Tonguzlu (Denizli) ve Bursa'da kendi adına verilen ziyafetlerden sonra Kur'ân okunmuş, hatta vaazlar verilmiştir. Bu durum Ahî teşkilâtının dinî yönünün de bulunduğunu kanıtlar niteliktedir (İbn Battûta, 2015: 280; Koca, 2011: 449).

Ahîlerin sosyal ve dinî yönleri dışında siyasî alanda da etkinliklerinin olduğunu görmekteyiz. Çünkü sözünü ettiğimiz örgüt üyeleri Selçuklu Devleti'nin güçlü olduğu devirlerde sultanlara yakın olmuş, hatta devlet meselelerinin görüldüğü toplantılara dahi katılmışlardır (Gordlevsky, 2015: 171). Ancak devlet otoritesinin zayıfladığı Moğol tahakkümü devrinde bu örgütün siyasî anlamda ilk devirlere göre daha etkin olduğu anlaşılmaktadır (Cahen, 1979: 199; Baykara, 1985: 105-106). Hattâ Moğol hâkimiyetindeki Kayseri'de, devlet yöneticisi bulunmadığı zamanlarda şehir yönetimi Ahîler tarafından üstlenilmekte ve Ahîler adetâ "bir hükümdar gibi" hareket etmekteydi (İbn Battûta, 2015: 285). Bazı durumlarda ise Ahîler, hükümdarların gazabına uğramakta ve bertaraf edilmekteydi. Bu durumla ilgili bir kayda Ah-

med Eflâkî'nin eserinde rastlıyoruz. Nitekim Karaman Beyi Yahşî Han, Konya'ya girip Ahî Mustafa ve onun takipçilerini idam ettirmiş ve başlarını Sultan Kapısı'na astırmıştır (Eflâkî, 2012: 623).

Konu hakkında üzerinde pek durulmayan başka bir husus ise Ahî mülkiyetleri meselesidir. Bu örgütün sosyal ve siyasî yönleri ağır bastığı için kaynaklardaki bazı bilgiler diğerleri arasında pek fark edilmemekte yahut üzerinde durulmamaktadır. Oysa kaynaklar dikkatli incelendiğinde bazı Ahîlerin başta toprak olmak üzere çeşitli mülklere sahip kişiler olduğu anlaşılmaktadır. İbn Battûta eserinin Burdur ile ilgili kısmında şu bilgileri verir: "Ahî yiğitleri toplanıp yanlarında kalmamızı istedilerse de hatip buna razı olmadı. İçlerinden birinin bağında bir ziyafet hazırladılar, kurbanlar kestiler." (İbn Battûta, 2015: 277).

Son olarak Ahî teşkilâtının hangi bölgelerde yayıldığı üzerinde durmakta da yarar vardır. Ahîlik, sadece Anadolu'da gelişmemiş, özellikle Karadeniz'in kuzeyinde, Kırım'daki bazı bölgelerde de kendisine takipçiler bulabilmiştir. Kaynakların Azak'ta Ahîlerin varlığından bahsetmesi bu kurumun Kırım Türkleri arasında da mevcut olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (İbn Battûta, 2015: 314).

SONUÇ

Selçuklular, Anadolu'ya yerleştikten kısa bir süre sonra buraya uyum sağlamışlar ve idârî açıdan kendi düzenlerini uygulamaya başlamışlardır. Söz konusu düzende iki önemli teşkilât bulunmaktaydı. Bunlardan ilki merkez idâre teşkilâtı idi. Devlet yönetimi merkezdeki sarayda ve sarayın bir bölümünde bulunan Büyük Dîvân adı verilen mecliste gerçekleştirilmekteydi. Bu meclise vezir başkanlık etmekle birlikte vezir her sabah dîvâna gelir ve devlet meseleleriyle meşgul olurdu. Sultan ve vezirin herhangi bir nedenden dolayı payitahtta bulunmadığı zamanlarda ise devlet yönetimine nâibler başkanlık ederdi. Selçuklu idârî düzenindeki diğer kısım ise eyâlet teşkilâtı idi. Şehirlerde de payitahttaki gibi dîvânlar bulunmakta, bu divanlara valiler başkanlık etmekteydi. Ayrıca, eyâlet teşkilâtındaki önemli memurlardan diğeri ise çarşı ve pazarların denetimini gerçekleştirmekle yükümlü Muhtesib idi. Muhtesib dışında şehirlerde görevli memurlar arasında Kadı, Kâbız ve Nâzır gibi kişiler de bulunmaktaydı. Klâsik dönemde öne çıkan diğer bir husus ise Selçuklu ticaretinin Antalya'nın fethi ile uluslararası bir boyut kazanmış olmasıdır. Çünkü fetihden hemen sonra gerek Kıbrıs Krallığı, gerekse Venedikliler ile önemli ticârî sözleşmeler meydana getirilmiştir. Selçuklu ticaretinin uluslararası bir boyut kazanmasını sağlayan diğer etmen ise devletin üretim konusunda izlediği yerinde politikalarıdır. Nitekim, Sultân I. Alâeddîn Keykûbâd, Ahlat'ın fethinden sonra bölgedeki köylülere ücretsiz toprak, tohum, hayvan vermiş ve ayrıca para yardımıyla bulunarak köylüleri tarıma teşvik etmiştir. Bundan dolayı Anadolu, Selçuklular zamanında bolluk içerisinde bir bölge haline gelmiştir. Diğer bir nokta ise Lonca adı altında Osmanlılara kadar devam etmiş ve toplumsal hayatı düzenlemede büyük rol üstlenmiş Ahî Teşkilâtı'nın varlığıdır. Kökenleri Abbâsîler'deki Fütüvvet Teşkilâtı'na dayanan bu örgüt, yüzyıllar boyunca Anadolu'yu sosyal anlamda düzene sokmuş, hattâ bazı durumlarda siyâsete bile dahil olmuştur.

A Review On Administrative, Economic And Social Life In Anatolian Seljuk State

EXTENDED SUMMARY

After the Seljuks arrived in Anatolia, they settled here in a short time and started the process of nationalization. As a matter of fact, this process did not take long to complete, they established their Iznik-based state in 1075-1080. After the Seljuks established their state in Anatolia, not only political changes occurred in the region, but also various differences emerged in the administrative, economic and social sense, some of which were transferred to the Ottomans through the principalities.

Apart from the political structure, the first of the changes initiated by the Seljuks in Anatolia took place in the administrative area. We can examine the Seljuk order in two main groups: the center and the state. The first of these, the central agency, is headed by the palace and the grand divan. Although the palace was the place where the monarch and his family lived, the grand court was the parliament where all administrative affairs of the Seljuk State were discussed and decided. It should also be noted that the issues discussed and decided in this court, also called the state *divân-i âli*, were recorded in the court books under the name of *defâtir-i divân-i âli*.

If we look at the provincial administrative agency, we see that there are councils where city issues are discussed and decided. The official who presided over the councils was the governor, the most authoritative person in the states. The governors, who we know to have a military side, were generally responsible for public order and foundation affairs. Another civil servant in the states was a great one. The duties of the content were usually to check whether the prices and measures in the bazaars were in accordance with the rules. The most important duties of the *Igdishs* were to take care of the court's property and to determine the proportions of taxes to be taken from the people. Constipation was the title of the official who recorded practices such as tax and confiscation.

Another official in the state agency was *qadi*. The first of the *qadi* divided into three main groups are *qadi* who handle normal cases. The second was the *qadi* who dealt with the military cases, and the third was "*kadiü'l-kuza*"t, the highest *qadi* in the whole country and who continued her duties in Konya.

Another factor that has changed with the settlement of seljuks in Anatolia is the economic structure of the region. As a matter of fact, the region, which declined considerably in terms of trade before the Seljuks, has risen with the Seljuks, especially with the conquest of regions such as Antalya and Alanya, and has become a voice in Mediterranean trade. Proof of this is the trade agreements between the

Seljuk State and the Kingdom of Cyprus, the first in 1214 and the second in 1216. In 1220, we know that an important trade agreement was signed between the Seljuk State and the Venetians.

Another important element in the Seljuk trade is the caravanserais. The main purpose of the construction of these structures, which includes hospitals, pharmacies, baths, warehouses and where all kinds of needs of traders are met, is to ensure that trade is carried out safely in Seljuk country. Some of the caravanserais we mentioned are: Onurzah Khan (II. Gıyaseddin Keyhusrev), Evdir Khan (I. Izeddin Keykavus), Dehydrated Khan (II. Gıyaseddin Keyhusrev), Isaac Khan (Sahib Fahrettin ata), Sultan Inn (I. Alaeddin Keykubad).

Another issue that we can talk about economically in Seljuk anatolia is how much tax is charged to the region. As a matter of fact, two official ledgers from the periods of Ilhanli domination provide us with very important information about how much tax was charged to XIV century Anatolia. The first of these notebooks is Nuhzetu'l-Kulub, prepared by Hamdullah Müstevfi Kazvini, dated to 1339-1340. In the work, 325,000 dinars were taxed from Erzincan, 222,000 from Erzurum, 140,000 from Kayseri, 187,000 from Niksar and 51,000 from Aksaray. In addition, it is recorded that the total tax received from Anatolia is 3.3000.000 dinars.

Another notebook is risale-i Felekiyye, written by Al-Mazenderani, dated to 1363. This book also belongs to the Ilhanli period and provides very important information to historians about the sources of income and taxes of the period. According to Risale-i Felekiyye, the amount of tax collected from Anatolia is 3,000,000 dinars (300 divisions) and the cities we know are taxed as follows: Eymed, Meycingerd, Kighi, Sighr, Menderes, Dircan, Trabzon, Erz er rum, Erzincan, Kemah, Harput, Malatya, Cemisgezdek, Divrik, Bayburt, Sivas, Niksar, Kayseriye, Develu, Tokat, Amasya, Merzivan, Osmancik, Engüriye (Ankara), Kenkariye (Çankırı), Aksaray, Konya, Akşehir, Sivrihisar, Karahisar, Karahisar At the extremes: Karaman, Hamidogulleri, Donguzlu (Denizli), Umurbeğ, GERmiyan, Orhan (Osmanogulleri), Gerede, Kastamonu, Eğridir, Sinop. As noted, according to Nuhzetu'l-Kulub dated 1339-1340, the total amount of tax received from Anatolia was 3,300,000 dinars, while the total amount of tax received from Anatolia was 3,000,000 dinars (3 divisions) according to the account book Risale-i Felekiyye dated to 1363. This shows us that in the second half of the XIV century, the amount of taxes received from Anatolia and entered the coffers of the Illhanians decreased by about 9-10 percent.

Another issue that should be emphasized in Seljuk anatolia is the existence and functioning of the Akhism institution, which is both a social, economic and in some cases a political institution. If we look at the roots of the institution, we see that it first appeared in the Abbasi Caliphate under the name of futuvvet. This institution, which usually spreads in Baghdad, aims to preserve the moral structure of society. It is known that understanding came to Anatolia in the XIII century. According to Neşet Ça-

ğatay, the arrival and settlement of this institution in Anatolia was thanks to Hârezm and Azerbaijani craftsmen and tradesmen who fled the Mongols in the first half of the XIII century. However, when the records in Ibn Bibi, one of the most important sources of the classical period of the Anatolian Seljuk State, are examined, we see the presence of various groups known as Akhi in Anatolia long before the Mongol invasion. As a matter of fact, our source mentions the existence of a social faction called akhi among those who supported Sultan Alaeddin Keykubad during his ascension to the throne.

According to Ibn Battûta, they were all over the country. As a matter of fact, during his trip, he went to many Akhi zaviyes in Anatolia, ate their food and worshipped with them. According to the same work, we have limited knowledge of the appearance of the Akhi. According to the information, the Houthis were wearing a torn cardigan on their back and a cone of felt on their heads. In addition, there were various rules of the Akhism. Some of them are not drinking, not adultery, avoiding gossip, not being arrogant and vengeful, not lying and not stealing.

Claude Cahen argues that the Akhism institution has no deini aspect and is more economically and politically active in his famous work exploring pre-Ottoman Anatolia. However, the records we encountered in Ibn Battuta are contrary to Cahen's views. Because Ibn Battuta reads Ku'ran in Anatolia in Tonguzlu (Denizli), Bursa and other Ahi monotheses he visits and conveys various information about long worship.

The Akhis not only had economic and social aspects, but also had political activities. As a matter of fact, the Akhis stood by and supported the sultans when the Power of the Anatolian Seljuk State was high. However, when the state weakened and began to fall under Mongolian rule, the Akhis began to act politically independently and even managed some cities themselves.

KAYNAKÇA

- Abdullah Püser Muhammed Bin Kiya El-Mâzenderânî. (2013). Risale-i Felekiyye (Kitab-us Siyakat). (O. Güvemli, C. Toraman, Dü., & İ. Otar, Çev.) İstanbul: İSMMMMO.
- Ahmed, Eflâkî. (201 Ariflerin Menkıbeleri. (T. Yazıcı, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Baykara, T. (1985). Türkiye Selçukluları Devrinde Konya. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Baykara, T. (1990). Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Claude, C. (1979). Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler. (Y. Moran, Çev.) İstanbul: E Yayınları.
- Çağatay, N. (1989). Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Demirci, M. (2011). Selçuklu Anadolu'sunda Bir İnsaniyet Mektebi: Ahilik. (M. H. Gökmen, Dü.) Büyük Selçuklu Devleti'nden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta. (2015). Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garabîbi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Efsâr, İbn Battûta Seyahatnâmesi. (A. S. Aykut, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ebü'l-Fidâ. (2017). Takvimü'l-Büldan, Ebü'l-Fidâ Coğrafyası. (R. Şeşen, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- El-Hüseyin b. Muhammed b. Ali El-C'afiri Er-Rugadî, İbn Bîbî. (1996). El-Evâmirü'l-Ala'ıye Fi'l Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk-Name) (Cilt I). (M. Öztürk, Çev.) Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gordlevsky, V. A. (2015). Küçük Asya'da Selçuklular. (T. Omorov, Dü., & A. İnan, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hamd-Allah Mustahfi of Qazwîn. (1919). Nuhzat-al-Qulub In 740 (1340). (G. L. Strange, Çev.) London: M.A.A.T. The University Press.
- Hasan b. Abdülmü'min E.-H. (2018). Hasan b. Abdülmü'min El-Hoyî'nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı, Gunyetü'l-Kâtib ve Münyetü'l-Tâlib, Rûsûmu'r-Resâil ve Nücûmu'l-Fezâil. (C. Yakupoğlu, & M. Namiq, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Heyd, W. (2000). Yakın-Doğu Ticaret Tarihi. (E.Z. Karal, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Koca, S. (2011). Ahîlerin Türkiye Selçuklu Devrindeki Rollerini. (S. Koca, & İ. Sarı, Dü) Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri.
- Merçil, E. (2011). Anadolu Selçukluları ve Beylikleri Döneminde Serbest Meslekler. Selçuklular, Makaleler. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2018). Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı. İstanbul: Kronik Kitap.
- Özgüdenli-Uzunağaç. (2020). Selçuklu Anadolu'sunda Ekmek. Türkler, Moğollar ve İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özcan, A.T. (2017). XIII ve XIV. Yüzyıllarda Kütahya Şapının Dünya Ticaretindeki Yerine Dair. Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu III, Germi-yanoğulları Beyliği. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Rice, T. T. (2015). The Seljuks In Asia Minor, Anadolu Selçuklu Tarihi. (T. K. Taştan, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Simon de Saint Quentin. Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248. (E. Özbayoğlu Çev.) Antalya: DAKTAV.
- Spuler, B. (2011). İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür, İlhanlılar Devri 1220-1350. (C. Köprülü, Dü.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şihabeddin, Fazlullah El-Ömerî. (2014). Mesâlikü'l-Ebsâr, Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım. (D. A. Batur, Çev.) İstanbul: Selenge Yayınevi.
- Turan, O. (1946). Selçuk Kervansarayları. Belleten, X(39).
- Turan, O. (2014). Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2014). Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesîkalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Turan, Ş. (2000). Türkiye-İtalya İlişkileri I. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, Selçukîler, Anadolu Selçukîleri, Anadolu Beylikleri, Karakoyunlu ve Akkoyunlularla Memlûklerdeki Devlet Teşkilâtına Bir Bakış. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Validi, A. Z. (1931). Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti. THİTM, I, 1-42.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Eren İZBUL
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Eren İZBUL
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Eren İZBUL
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Eren İZBUL
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Eren İZBUL

